

Jakt och fiske

Jakt och fiske har sedan urminnes tider varit viktiga näringsfång vid sidan av jordbruket. När bygd bröts, det må då gälla de äldre byarnas eller nybyggenas tillkomst under 1700-talet, var jakt och fiske särskilt betydelsefulla, till dess jorden lämnade sin brukare något utbyte.

Jakten

För den egentliga försörjningen med mat var jakt på älg, vildren, skogsfågel och övrigt matnyttigt vilt av betydelse. Fångst av pälsbärande djur var även viktig, dels som likvid för skatt, dels som bytesobjekt för erhållande av vissa nödvändiga varor. Viltskinn har alltid varit eftersökta. Under 1500-talet var exporten av viltskinn en av Sveriges viktigaste inkomstkällor. Jakten på rovdjur har ända till vårt århundrade ägt rum för att freda tamboskapen.

I en tid då vapnen utgjordes av mynningsladdare, under senare hälften av 1800-talet (1867) avlöst av det mera fulländade Remingtongeväret, och då kulor och krut ställde sig dyra, användes mera uråldriga fångstmetoder och redskap, t. ex. fångstgropar för älg, vildren och björn, liksom stockar, flakar, snaror och giller, saxar och slagjärn av olika konstruktion, björn- och vargspjut ej att förglömma. Samtliga dessa jaktredskap har använts i Björna, en del av dem in på 1900-talet, vilket framkommit vid samtal med äldre jägare.

Fångstgropar

I närheten av de flesta byar inom socknen finns rester av s. k. fångstgropar i stort antal – av befolkningen i många fall kallade för älggropar. Som exempel kan nämnas att sådana finns vid Skorvtjärnarna intill landsvägen utanför Hällsvedjan, där det förr fanns ett helt system av gropar men som raserats vid vägbygge, på Hundsjö,

På Vacksundsmon mellan Nyliden och Studsviken finns ett stort antal fångstgropar systematiskt placerade.

Mörtsjö och Uttersjö skogar, ävenså på Hemsjö, Remmarn och Stavs-
sjö skogar, bara för att nämna några byaskogar.

Det mest intressanta i den här vägen är de 40-tal fångstgroparna på Vacksundsmon söder om Studsviken och alldeles intill landsvägen. Dessa gropar har grävts i ett visst system i dubbla rader ovanför branten mot Gideälven och med ett mindre antal gropar i de båda fångstarmarna, som sträckt sig uppöver mon, som på den norra sidan är begränsad av Flärkån. Grävandet av fångstgroparna måste ha varit tidsödande med forna tiders redskap. Men det är kanske flera generationers samlade arbete. Groparna tycks ha varit c:a fem meter långa, två meter breda och två meter djupa, och dessutom kamouflerade med stänger och mossa därovanpå. I botten var även spetsiga störor anbragta, så att djuren ej skulle undkomma. Enstaka gropar finns f. ö. intill Gideälven hela vägen ner mot Nyliden.

Fångstmetoden är av äldre ursprung, därom vittnar groparna själva, vilka i många fall är igenvuxna med hundraåriga träd. Därtill har de rasat igen, så djupet är i de flesta fall c:a 1½ meter.

I huvudsak torde fångstgroparna ha använts vid jakt på björn och älg, men med all sannolikhet har fångstgroparna på Vacksundsmon även använts vid vildrensjakt av fångstmän i äldre tider. Platsen för groparna är synnerligen väl vald vid slutet av mon med älven nedanför. Mon fortsätter sedan i många kilometer upp mot Locksta

by. Detta är gammalt renbetesland. Här har lapparna haft sina hjordar i århundraden ända in i vår tid. Av norska skatteindrivnings- och handelsresor på 800-talet framgår det, att ordnad renskötsel funnits i flera århundraden dessförinnan i Åsele och Lycksele lappmarker. Ett lappskatteländ var den minsta enheten av administrativ indelning, det var också en familjs betesområde. Denna indelning torde ha skapats av lapparna själva, vilket sedan sanktionerades av statsmakten och utnyttjades för beskattning.

För att återgå till vildrenen så utgjorde den säkerligen det värdefullaste villebrådet för den äldsta jägarbefolkningen och behöll denna rangplats inom stora områden, tills den blev utrotad. Här i Björna utrotades de sista resterna av densamma under senare hälften av 1700-talet. Abraham Hülphers säger i sin beskrivning av Själevad år 1780 bl. a. på tal om djurfångst: »Älgar och renar visa sig i fjällbygden.» Och fjällbygden var Björna. Jakten skedde på många sätt, bl. a. som smygjakt och hetsjakt på skare. En stor roll spelade dock fångstgroparna, där många jägare måste samarbeta. Det kan ha varit lappar, som bedrev stor jakt på vildren, eftersom de ej ville ha sina hjordar förvildade. Uteslutet är det ej heller, att det kan vara fångstmän besläktade med den sedermera bofasta befolkningen, som använde sig av denna fångstmetod. En forskare tror, att groparna rent av kan vara från den värmeperiod, som slutade omkring 500 år f. Kr. och att det var de nomadiserande lapparnas förfäder, som grävde gropsystemen den tid, då huvudnäringen var fiske och hetsjakt på vildren och älg. Ett står klart. Gropsystemet är av gammalt ursprung, och många måste ha hjälpts åt både för grävningen av groparna och sedan vid jakten. Från andra håll i Norrland berättas, att man vanligen byggde långa sidoarmar av slanor. När en vildrenshjord på kanske ett hundratal djur befann sig på mon inom dessa sidoarmar, skrämde de utposterade jägarna renarna mot groparna, där det blev massaker.

Liten tillgång på älg

Under förra hälften av 1800-talet var tillgången på älg ringa inom socknen liksom fallet varit tidigare. Möjligen kan vargen och människan skyllas härför. Först från mitten av 1800-talet blev tillgången större, bl. a. beroende på att den vid flera tillfällen varit fridlyst. Jakt med lös hund, där hunden »ställde» älgen, jakt med lehdhund och smygjakt utan hund var de vanligaste jaktmetoderna. På vintern förekom även hetsjakt i djup snö och skare, varvid djuret till slut blev utmattat och kunde dödas. Jakt på förbjuden tid var även mycket vanlig. Fångst i älggropar förekom, däremot var det mycket ovanligt att sätta ut älgslanor inom Björna.

Jakt på björn

Björnen var under århundraden både den fasta befolkningens och nomadernas största fiende, eftersom den gjorde stor skada på tamboskap och renar.

I äldre tider, särskilt före 1800-talet, skedde jakten med spjut, saxar och genom att fånga den i fångstgropar. Dessa metoder användes under 1800-talet trots att mynningsladdarna (lodbössorna) med knallhattlås alltmer började användas. Under författarens lappmarksår träffade jag flera jägare, som in i vårt århundrade stuckit både varg och björn med spjut.

Ortnamn som Björna, Björnsjö, Björnberget, Björnsvedjan, Björnskallhällorna, Björnstegan m. fl. erinrar oss om att det är gammalt björnland.

Abraham Hülphers nämner i sin sockenbeskrivning, att 1761 blev 11 björnar dödade i Björna, och enligt en annan källa ihjälrevos år 1839 9 hästar, 37 kor och en mängd småboskap i björnabyarna. Laurentius Östlund nämner i sin sockenbeskrivning, att i mitten av 1800-talet huserade björnarna vilt, och de fanns i stora mängder och anställde stora skador. Tämligen ogenerat kunde den vanka omkring i byarna under nätterna. Det berättas t. ex. att björn en natt hade legat på den s. k. Hammarn mitt inne i kyrkbyn.

Nedanstående tabell visar antalet skjutna björnar i länet under åren 1827-1895:

1827- 1831	1832- 1836	1851- 1855	1856- 1860	1861- 1865	1866- 1870	1871- 1875	1876- 1880	1881- 1885	1886- 1890	1891- 1895
47	70	20	39	63	16	8	9	4	4	1

Under vårt århundrade har inga björnar skjutits. Björnstammen är nu på uppåtående, och det har förekommit vid ett par tillfällen under senare år, att någon enstaka björn passerat socknens skogar.

Av ett protokoll från landskansliet i Härnösand den 7/2 1831 framgår, att landshövdingen kallat delegerade från länets pastorat för att dryfta vad som kunde göras för att stävja rovdjurens härjningar. Vid sammanträdet upplystes om att under loppet av år 1827 hade i länet dödats 37 hästar, 130 nötkreatur, 1046 får, 228 getter och 3 svin. Följande beslut fattades: »Under förbehåll om befrielse från byggnad av varggårdar och varggropar förbundo de sig att pastoratsvis i Sollefteå, Gudmundrå, Boteå, Ramsele, Säbrå, Själevads, Nordingrå, Nätra, Arnäs och Njurunda tingslag men sockenvis i Tuna, Selångers, Torps, Indals, Sköns, Ljustorps och Nora tingslag genom sammanskott av varje matlag, som äger kreatur, erlægga premier eller s. k. skottpengar för inom pastoratet eller socknen genom skallgång dödade björnar, vargar och lodjur, till det av Kungl. Maj:t

i nåder stadgade belopp eller 12 riksdaler för björn, 9 riksdaler för varg och 6 riksdaler för lo, allt Banko.» Det beslöts vidare att skottpengar skulle utbetalas av pastoratet eller den socken, där rovdjuren blivit fångade eller dödade.

Tyvär har arkivrier såsom protokoll och räkenskaper försvunnit i Björna, varför det ej går att få fram till vilka skottpengar utbetalades. Vad gjorde sockenskrivaren av handlingarna, när han lämnade sin befattning? Ligger handlingarna kvar i någon byrålåda ute i socknen eller har de bränts upp?

Författaren har därför nödgats att på andra vägar söka fram uppgifter om björnjakter och björnjägare.

Nybyggaren Abraham Kruskopp i Nybyn tog flera björnar i fångstgropar, berättade hans son bonden Anders Gustav Abrahams-son i Gide, d. 1892. Kruskopp hade flera fångstgropar runt byn. Från mitten av 1820-talet bestyrkes detta av en uppteckning. Sönerna Johan och Abraham samt andra från byn deltog i dessa fångster. Sonen Anders Gustav berättade, att det var ett väldigt oväsen en gång, när en björn gått ner sig i gropen närmast byn. Han var då i 10-årsåldern. Sedan björnen stuckits ihjäl, gällde det att få upp den. Rep kopplades men man fick ej upp den. »Men då högg pappa i», sade Anders Gustav, »och då följde den med.» Kruskopp var nämligen en man med goda kropps krafter.

De första åren Kruskopp var i Nybyn, alltså strax efter 1802, inträffade det, att en björn slog in dörren på en fäbod i Björnberget och dödade en ko, och inte kunde fäbodstintorna göra något åt det. Den björnen klarade sig.

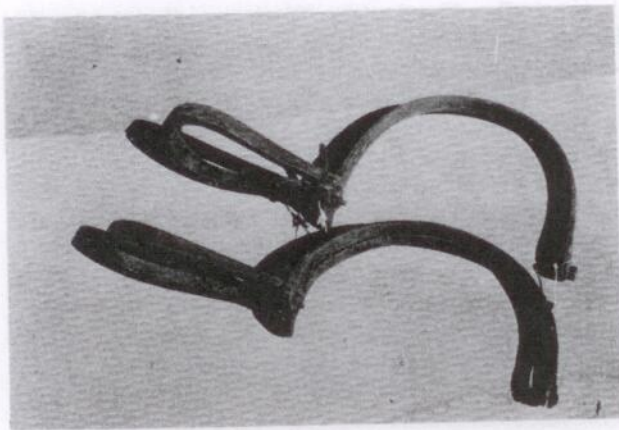
Omkring år 1840 tog nybyggaren i Trehörningen Anders Carlsson Westin vid skilda tillfällen två björnar i sax vid Kavelbromyren söder om Hötjärn. Sonen Karl Westin, f. 1834, som var en liten gosse då, berättade på gamla dagar, att björnen efter att ha fastnat i saxen röt, så att det hördes hem.

En annan björnjägare under tidigt 1800-tal var bonden Mårten Svensson i Nyliden. Denne dödade flera björnar med spjut och flint-låsgevär.

I mitten på 1840-talet dödade några lappar en björn i Björnberget i Lockstatorp, och ungefär samtidigt stack en man från Tegelträsk ihjäl en björn intill Locksta.

Omkring 1885 rev en björn tre kor för bönderna Sven Olov Svensson, Jon Janson och August Jonsson i Remmarn. De lyckades skjuta björnen i Remmarberget ovanför byn. Svårt sårad hade den sjunkit ihop på en stor sten, där den slutgiltigt avlivades.

En mer dramatisk jakt upplevde bonden Lars Ersson i Remmarn. En höstdag med litet snö år 1851 var han på järpjakt i Varvliden. Med var också hans tik, som var bra på björn. Efter en stund börja-

Två björnsaxar i författarens ägo.

de hunden skälla framför ett björnide. Ersson ställde sig på detta och stampade med en stör. Då kom björnhonan utrusande, Ersson sköt, men bössan klickade, och tur var kanske det, ty den var laddad med järpskott, dvs. med svag krutladdning. Efter en stund kom även två björnungar ut. Bössan klickade även då, men med en hand- yxa sårades en av ungarna. Som tur var återvände ej honan. Ersson ångrade sig mycket, att han ej hade björnspjutet med, men han hade ju aldrig tänkt sig, att det skulle bli björnjakt den dagen. Sedan tog han sin granne Salomon Kristoffersson med sig och fick spåra björnarna ända ner till trakten av Rödvattnet. Där dödade de alla tre björnarna vid skilda tillfällen under vinterns lopp.

Det kan tilläggas, att vid en auktion i Remmarn i början på seklet bortauktionerades både ett björnspjut och en s. k. björnkrage. Denna var av ett tillskuret skinnstycke från halsen på en björn. Kragen brukade hängas runt halsen på hunden, när en lyckad jakt var över. När så hunden kom hem tidigare än jägarna, fick byborna reda på att björn hade skjutits.

I mitten på 1800-talet slog en björn en get söder om Hemsjö på den s. k. Gethusmon. Björnen blev dock skräm, och nybyggaren band fast den dödade geten uppe i en tall. Sedan gillrades en fälla med uppåtriktade spjut. På natten klättrade björnen upp efter geten men blev vid nedfärden spetsad av den finurligt placerade fällan.

Även från andra byar berättas om björnjakter.

Vid ett flertal tillfällen på 1840- och 1850-talen begärde sockenstämman hos landshövdingen att få anordna s. k. häradsskall, då björnarna gjorde stor skada. Bevisligen hölls också några sådana skall på björn med jägmästare A. F. Kellerstedt, Nordmaling, som jaktledare. Bl. a. hölls ett häradsskall i Björna den 30–31 juli 1858.

Det kungjordes i kyrkan, att »de som har kreatur borde se till att dessa vaktas väl, så att djuren ej kommer in på områden, där björnjakt skall ske». Och i en länskungörelse den 19 juli 1858 kallas en man från varje hushåll i ett flertal socknar att delta i björnjakten. Samtidigt utfärdades noggranna ordningsföreskrifter. Resultaten härav har ej kunnat återfinnas i något arkiv. Författaren tror för sin del, att det var vid något sådant björnskall, som Björnskallhällorna i Björna fick sitt namn. Torparen Johan Holmgren i Björna, f. 1829, sägs f. ö. på 1850-talet ha varit en s. k. »björnfogde» i byn. Hans uppgift var att ringa in björnar, som gått i ide. Sedan kunde »björnfogden» ge anvisning till jägarna, var »björnringen» fanns.

Slutligen en björnhistoria. Detta tilldrog sig på eftersommaren 1850, när skogsbären började bli mogna. Intill nybygget i Pålsjön vid Röngålsbäcken fanns den tiden en betesrik svedja, kallad Storsvedjan. Där brukade gidebönderna låta valla sina kor. Den sommaren vallade en yngling vid namn Daniel Östensson 30-40 kor åt bönderna. Getaren »Danke» var utrustad med en liten getarkont med mat, och han hade med sig även handyxa och en näverlur. Ofta slog han med yxan på torrfurorna och blåste i näverluren för att eventuella björnar skulle hålla sig borta från korna.

Allt hade gått väl hittills, och »Danke» skötte sin syssla bra. En dag, när korna samlat sig på Storsvedjan och lagt sig för att idissla (»gärte») och allt var lugnt och stilla, passade »Danke» på att plocka och äta bär, ty det var gott om dem på tuvorna. Men han var närsynt och måste därför böja sig djupt ner. Helt plötsligt blev det oroligt i koflocken, och när »Danke» reste sig tycktes han se en karl borta på svedjan, så han ropade: »Äre jä, Pär Östensen?». Inget svar, men den förmente Pär Östensson kastade sig framstupa och sprang till skogs. Då rusade korna upp och sprang omkring med rumpan i vädret. Nu gick det upp ett ljus för »Danke». Det var en björn, det var inte nybyggaren i Pålsjön. Borta i skogen brummade en misslynt nalle, och »Danke» satte igång med att tuta i luren.

Sedan den dagen blev korna aldrig ofredade på Storsvedjan. Denne Pär Östensson var torpare i Pålsjön och brukade ta vägen över Storsvedjan, när han skulle hälsa på grannarna i Gide by. Därav »Dankes» utrop: »Äre jä, Pär Östensen?».

För att freda sig mot björn användes inte bara olika jaktmetoder utan även sådana med ockulta inslag. Det berättas t. ex. från Nyli-den, att vid mitten av 1800-talet hade björn slagit en ko på Bränna. Efter diverse rådslag lovade »Gam-Nygren», som kunde litet mer än de flesta, att freda byn för björn ett visst antal år. Gubben begav sig ut i skogen försedd med två svarta kattor. Hur han bar sig åt, vet ingen, men han »bar bort» eller »gjorde bort» björn det antal år han utlovat!

Och från Björna berättas också att bönderna lejde den trollkunnige Ingel Pålsson från Tegel- eller Bredträsk att utföra sina »konster». Trollgubben lär ha haft fyra svarta katter i en säck. Så utrustad ringade han in vissa områden, som sedan blev björnfria!

Till slut må nämnas att sockenstämman i mycket ömmande fall trädde emellan, när rovdjur gjort skada på den fattiges egendom. Så var förhållandet 1858, då nybyggaren Jon Ersson i Leding hade förlorat både häst och ko, när björn slagit dem. Sockenstämman beslöt uttaxera 24 skillingar av varje bonde och 12 skillingar av torparna.

Jakt på järv och lo

Jakten på dessa rovdjur har ej lämnat efter sig lika många vittnesbörd som när det gällde björn. Och när det gäller varg och järv, så var det framför allt lapparna, som led mest skada genom dessa rovdjur, eftersom de gjorde stor skada på renhjordarna.

År 1844 dödades i Ångermanlands norra fögderi 2 vargar och 2 lodjur, 1859 1 varg och 4 lodjur, 1860 9 lodjur samt 3 järvar.

För hela länet var siffrorna för dessa tre rovdjur:

	1827-1831	1851-1855	1856-1860	1876-1880
Varg	63	6	2	1
Järv		5	5	11
Lo	28		111	56

Efter 1880 ingen varg men ett flertal järvar och lodjur fram till sekelskiftet.

Den muntliga traditionen har inget att berätta om vargjakter i Björna. Den enda varghistoria de gamle berättat för författaren är den om mannen, som blev anfallen av vargar på Storsjön (skulle ha hänt på 1700-talet). Som tur var styrde han ett kar på kälken och kunde därmed klara livet genom att krypa under karet. Det kan emellertid vara en s. k. vandringshistoria, eftersom liknande berättas från andra delar av landet.

Jakten på bäver och mård

Bävern utrotades i mitten av 1800-talet. Namnet Bäverhygget (hagstet) efter Björna lillå påminner oss, att där har bäver dämt och byggt hus. Den har nu återinvandrat till Gideälven med bivatendrag i övre delen av socknen.

Mården (malen på bygdemål) utrotades också omkring sekelskiftet. Jägaren Zacke Strömberg i Björna sköt många på sin tid. Efter många års fridlysning har den åter blivit allmän.

